

М. В. Музичук

аспірант

ВНЗ «Університет економіки і права «Крок»»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ ПАРАДИГМИ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

В статті проводиться аналіз зміни правових парадигм охорони і захисту осіб з інвалідністю в сучасному демократичному, правовому суспільстві.

Автором констатовано, що зростаюча свідомість суспільства щодо прав людини вимагає посиленої уваги до потреб людей з інвалідністю, забезпечення їхніх прав на рівні можливості у всіх сферах життя, що є основною вимогою правової реальності та соціального прогресу.

Доведено, що екологічні проблеми, демографічні зрушення, соціальні проблеми, віртуалізація простору, стрімке збільшення ментального навантаження спричиняє зростання кількості осіб з інвалідністю в усьому світі. Правовими та соціально-державними засобами необхідно забезпечити їм право на повноцінне життя в умовах інклюзивності соціальної реальності. Для цього необхідно узгодити національні стандарти та підходи до сучасних прогресивних еталонів.

Вказано, що технологічні зрушення та оновлена система буття визначає позитивні та деструктивні загрози для досліджуваної групи суб'єктів права, адже розвиток медицини, новітніх біотехнологій, штучного інтелекту в медичній сфері допомагає покращити життя багатьом особам з проблемами зі здоров'ям, поряд з цим дискримінація отримує нові додаткові обставини, оскільки особи з інвалідністю залишаються поза ринком праці, сферою освіти та відбувається значний розрив в доступу до прогресивних засобів.

Умотивовано, що інклюзивне суспільство, декларування гуманізму та рівності як принципів політичного та правового життя суспільства вимагає оновлення підходів щодо розуміння правового статусу осіб з інвалідністю, викоренення суспільного розуміння та юридичного тлумачення представників цієї групи як соціально-зубожілих суб'єктів права, які потребують допомоги, співчуття та соціальної підтримки. Рівність, повага, недискримінація та створення умов для належної реалізації людьми з інвалідністю своїх прав є визначним чинником новітньої правової парадигми.

Такий новий концептуальний підхід передбачає розуміння, що суспільство не надає досліджуваній групі певні привілеї, а створює гарантії для розуміння їх унікальності, затребуваності для суспільства та збереження їх цінності як представника людського роду та вагомості правової ідентичності.

Ключові слова: особа з інвалідністю, дискримінація, охорона здоров'я, соціальний захист, права людини, правова ідеологія, інклюзивність, демократична держава.

Постановка проблеми. Правовий захист особи, можливість нею реалізації вільно своїх прав вказує на демократизм держави та відстоювання принципів гуманізму та верховенства права, особливо актуальним питанням є захист прав та свобод осіб, які належать до вразливої категорії. Серед них значну кількість осіб репрезентує така група як люди з інвалідністю.

Військові дії спричиняють різке зростання кількості людей з проблемами зі здоров'ям, в радикальному прояві вони отримують інвалідність, тому проблема особливо актуалізується на сучасному етапі розвитку національної правової системи. Реалізація права на життя,

здоров'я та соціальний добробут належить до основних, найбільш затребуваних прав в державах, що декларують себе правовими, проте вагомо не тільки їх унормування на конституційному рівні, але й реалізація цих декларацій на рівні юридичної практики.

Екологічні проблеми, демографічні зрушення, соціальні проблеми, віртуалізація простору, стрімке збільшення ментального навантаження спричиняє зростання кількості осіб з інвалідністю в усьому світі. Правовими та соціально-державними засобами необхідно забезпечити їм право на повноцінне життя в умовах інклюзивності соціальної реально-

сті. Для цього необхідно узгодити національні стандарти та підходи до сучасних прогресивних еталонів. В цьому аспекті слід погодитися з І. Жаровською та Н. Ортинською, що «глобалізоване суспільство трансформує роль держави» [1, с.58], нині визначником її державної політики є саме людина як соціальна цінність суспільства.

Технологічні зрушення та оновлена система буття визначає позитивні та деструктивні загрози для досліджуваної групи суб'єктів права, адже розвиток медицини, новітніх біотехнологій, штучного інтелекту в медичній сфері допомагає покращити життя багатьом особам з проблемами зі здоров'ям, поряд з цим дискримінація отримує нові додаткові обставини, оскільки особи з інвалідністю залишаються поза ринком праці, сферою освіти та відбувається значний розрив в доступу до прогресивних засобів. Коли ще нещодавно активно обговорювалося питання інфраструктурної доступності, то ще повністю не впоравшись з цими викликами, з'являються додаткові зумовлені військовими загрозами та цифровим розривом.

Стан дослідження. Окремих питань дискримінації осіб з інвалідністю, у тому числі дітей з інвалідністю та літніх осіб у різних сферах суспільних відносин торкалися Н.М. Грень, І. М. Жаровська, Н. В. Ортинська, Р. Ю. Матяшовська, В. Ю. Колесник, М. Ю. Щирба та інші.

Проте питання має синергетичний характер, вимагає додаткової уваги в контексті комплексності аналізу та зміни правової ідеології суспільства.

Метою статті є проведення аналізу зміни правових парадигм охорони і захисту осіб з інвалідністю.

Виклад основних положень. Вагомою соціальною та правовою проблемою на сьогодні виступає охорона та захист осіб з інвалідністю, враховуючи різке зростання їх кількості, що зумовлено військовими загрозами, невибірковою діяльністю країни-агресорки щодо цивільного населення, психологічно-ментальними проблемами стресовості соціуму та значним впливом забруднення навколишнього природного середовища в умовах війни. Перед сучасною державою виступає суттєве завдання – охорона та захист осіб з інвалідністю, формування соціально-правового та політико-культурного життя з врахуванням інтересів цієї групи, потреб та заходів для реалізації ними своїх основних прав без дискримінації, ґрунтуючись на принципах рівності та протидії дискримінації.

Необхідною умовою побудови інклюзивного суспільства та загального добробуту є функціонування державного та муніципального апарату з врахуванням основних принципів ієрховенства права, серед яких такі елементи як рівність, недискримінація займають чільне місце. До згаданих елементів також слід віднести таку ідею як соціальну справедливість та відстоювання власного права на ідентичність будь-якого члена суспільства. Демократичність країни визначається у тому числі через можливість осіб з особливими потребами, у тому числі осіб з інвалідністю вести належний спосіб життя, захист їх прав та законних інтересів, існування та дієвості політичних та правових гарантій, рівне ставлення та рівні можливості.

Як вказують іноземні наковці концепції універсальних прав людини та її застосування повинно враховувати культуру і традиції місцевої держави, економічні фактори чи рівень добробуту громади, який можна призначити як важливість особи, яка в кінцевому підсумку визначає якість дотримання прав людини в країні. Значить, може можна інтерпретувати як таку «чим вища якість добробуту в а країні, тим вище її здатність просувати захист прав людини» [2, с.540].

Вона охоплює ряд комплексних аспектів. Розглянемо їх детальніше.

Ключовим аспектом належної реалізації прав осіб з інвалідності є елемент забезпечення їм інфраструктурних гарантій, що полягають у доступності середовища проживання та перебування, органів публічної влади, місцевого самоврядування, установ медичного, побутового, культурного середовища та інших інфраструктурних потреб фізичного характеру. На сьогодні в Україні залишається вагома перепона такої доступності, оскільки будівлі та споруди, або не облаштовані спеціальними засобами (наприклад пандусами), або їх наявність є формальною (вони не відповідають технічним вимогам, що унеможливорює якісним користуванням такою інфраструктурою). Першочергово йде мова про первинні пристосування – ліфти, адаптовані вбиральні, зручності для осіб на інвалідних візках тощо. Брак відповідної інфраструктури унеможливорює їм самостійне пересування, отримання освіти та працевлаштування, що призводить до соціальної відчуженості та обмеження їхніх можливостей у суспільному житті.

Такі перешкоди не лише обмежують особисту свободу та самовираження, але і порушують їхні права на рівний доступ до усіх аспектів

життя, що є неприпустимим в рамках принципів прав людини та декларування гуманності як основної ціннісної аксіологемі демократичної держави. Розробка та впровадження політик та програм, спрямованих на створення доступного фізичного середовища для всіх, є критично важливою для забезпечення повноцінного життя людей з інвалідністю.

Також вагомим аспектом є надання доступних медичних та реабілітаційних послуг для людей з інвалідністю, що виступає ключовою складовою забезпечення їхнього фізичного та психологічного благополуччя. Такі послуги повинні включати в себе широкий спектр дій, спрямованих на діагностику, лікування та реабілітацію осіб з різними видами інвалідності.

Держава повинна не тільки гарантувати наявність таких послуг, але й важливо, щоб вони були доступні для людей з інвалідністю без будь-яких обмежень, включаючи фізичний доступ до медичних установ, а також можливість отримання інформації та консультацій у форматах, придатних для їхніх потреб. Економічна складова тут також відіграє вагомий роль.

Окрім медичних послуг слід також в систему захисту та охорони здоров'я осіб з інвалідністю обов'язково ще й реабілітаційні послуги, котрі спрямовані на відновлення та покращення функцій та можливостей людей з інвалідністю. Це може включати фізичну терапію, реабілітацію після травм або операцій, психологічну підтримку, навчання навичкам самообслуговування та інші методи та процедури. Реабілітація має на меті покращення якості життя осіб з інвалідністю, допомогу їм у поверненні до нормального життя та незалежності в щоденних справах.

Забезпечення доступності цих послуг передбачає не лише наявність відповідного медичного персоналу та обладнання, але і урахування потреб та обмежень людей з інвалідністю при наданні цих послуг.

Захист прав інвалідності включає потребу інклюзивного середовища, де їм забезпечено можливість життя як повноцінного члена суспільства. З цього приводу Руелінь Сан вірно зауважує, що уряд видав багато законів для захисту людей з обмеженими можливостями, проте дискримінація все ще існує» [3]

Забезпечення доступу до освіти, навчання та професійної підготовки для людей з інвалідністю є необхідною умовою для їхнього розвитку, самореалізації та включення в суспільство. Кожна людина має право на отримання якісної освіти, незалежно від своїх фізичних, розумових чи психічних можливостей. З цієї метою необхідно забезпечувати доступність освітніх закладів, а також розробляти та впроваджувати

спеціалізовані програми та методики навчання, які враховують потреби та можливості людей з інвалідністю.

Крім того, забезпечення права на працю та захист від дискримінації на робочому місці є важливим аспектом соціальної та трудової інтеграції людей з інвалідністю, що в свою чергу означає створення сприятливих умов для працевлаштування, а також забезпечення рівних можливостей для розвитку кар'єри та професійного зростання. Важливо забезпечити доступність робочих місць та робочого середовища, а також надати підтримку та адаптацію для людей з інвалідністю на робочому місці.

Загалом, забезпечення доступу до освіти та праці для людей з інвалідністю сприяє їхньому соціальному і економічному розвитку, а також сприяє будівництву більш інклюзивного суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал і приносити користь суспільству.

І наостанок, соціальні програми охорони і захисту, що репрезентовані з боку держави мають бути ефективними й дієвими. Іноземні науковці доводять їх вагомість, мотивуючи, що соціальний захист є важливою умовою соціального та економічного розвитку для всіх, але особливо для тих, хто живе в бідності та соціальної ізоляції. Програми соціального захисту можуть відігравати вирішальну роль у пом'якшенні та запобіганні бідності та вразливості для забезпечення добробуту людей. Вони також можуть підвищити продуктивність, працевлаштування та економічний розвиток людей, створюючи для них кращі можливості отримання доходу. Крім того, соціальний захист може сприяти соціальній інтеграції та участі шляхом забезпечення ефективного доступу до їжі, медичної допомоги, освіти та допоміжних послуг. Таким чином, добре розроблені програми соціального захисту мають потенціал безпосередньо покращити реалізацію прав людей з інвалідністю [4].

Однак звернемо увагу на зміну сучасного концепту охорони та захисту осіб з інвалідністю. Нині необхідно відійти від сприйняття осіб з інвалідністю як осіб які потребують соціальної підтримки, до рівного ставлення до них як до кожного члена суспільства. З цього приводу науковці відзначають, що «правоздатність повинна визнаватися притаманною всім людям, і тому нездатність приймати рішення не повинна припускати на основі когнітивної та/або комунікативної нездатності особи» [5].

Особливі права та гарантії сприймалися донедавна, як певні «послуги» з боку держави та суспільства, проте ідеологія недискримінації змінює цей підхід: «особливі права не є привілеями, але вони надаються для того, щоб люди

з обмеженими можливостями могли зберегти свою унікальну ідентичність, особливості та традиції» [6].

13 грудня 2006 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Конвенцію про права людей з інвалідністю та Факультативний протокол до неї. Цей міжнародний акт був першою угодою про права людини, ухваленою в двадцять першому столітті. Конвенція втілює зміну парадигми від реагування соціального забезпечення на інвалідність до такої, яка міцно закріплена в правах людини. Стаття 12 Конвенції, можливо, є найяскравішим прикладом цієї зміни парадигми. Стаття 12 вимагає від держав, які підписали Конвенцію, визнати, що правоздатність є універсальною структурою, і що люди з інвалідністю користуються правоздатністю нарівні з іншими. Крім того, він зобов'язує країни-підписанти розробити відповідні механізми для підтримки осіб у здійсненні цієї правоздатності. Конвенція заохочує допоміжне прийняття рішень (замість замінного прийняття рішень) як один із таких механізмів [7].

Вказане стосується і самого підходу до інвалідності. Теорія критичної інвалідності наголошує на відході від терапії, яка має на меті «вилікувати» інвалідність, критикуючи довіру до професійних суджень щодо відповідної терапії для людей з обмеженими можливостями та натомість вимагає, щоб люди з обмеженими можливостями самі контролювали свою власну терапію – включаючи те, щоб ця терапія була або лікувальною, або мала іншу мету, наприклад, руйнування соціальних зв'язків чи бар'єрів. Такий наголос на автономії вимагає поваги до правоздатності особи, яка включає право особи приймати рішення щодо терапевтичного лікування [8].

Висновок. Інклюзивне суспільство, декларування гуманізму та рівності як принципів політичного та правового життя суспільства вимагає оновлення підходів щодо розуміння правового статусу осіб з інвалідністю, викоренення суспільного розуміння та юридичного тлумачення представників цієї групи як соціально-зубожілих суб'єктів права, які потребують допомоги, співчуття та соціальної підтримки. Рівність, повага, недискримінація та створення умов для належної реалізації людьми з інвалідністю своїх прав є визначним чинником новітньої правової парадигми.

Такий новий концептуальний підхід передбачає розуміння, що суспільство не надає дослі-

джуваній групі певні привілеї, а створює гарантії для розуміння їх унікальності, затребуваності для суспільства та збереження їх цінності як представника людського роду та вагомої правової ідентичності.

Конвенція про права людей з інвалідністю відображає цей перехід, закріплюючи правоздатність як універсальну структуру і вимагаючи від держав розробки механізмів підтримки осіб у здійсненні цієї правоздатності. Такий підхід підкреслює необхідність поваги до самостійності та правоздатності особи з інвалідністю, що є ключовим аспектом в підтримці їхньої гідності та участі у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 2. С. 56-61 С. 58
2. Malik F., Abduladjid S., Mangku D. G. S. and all Legal Protection for People with Disabilities in the Perspective of Human Rights in Indonesia. *International Journal of Criminology and Sociology*, 2021, Vol.10, P.538-547
3. Sun R. Discrimination Against Persons with Disabilities in Life and Work. 6th international conference on informatization in education, management and business. 2024. vol. 27 DOI: <https://doi.org/10.54097/at3q8e69>
4. Devandas Aguilar C. Social protection and persons with disabilities. *International Social Security Review* 2017. Vol. 70, Is. 4. Special Issue: The human right to social security. P. 45-65 <https://doi.org/10.1111/issr.12152>
5. Watson J., Anderson J., Wilson E., Anderson K. L. The impact of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) on Victorian guardianship practice, Disability and Rehabilitation, 2022. Vol. 44:12 P. 2806-2814, DOI: 10.1080/09638288.2020.1836680
6. Rantau Itasari E. Equality and non discrimination principles in providing rights with disabilities. *Jurnal Komunikasi Hukum* 2020 Vol. 6(2) P. 534–541. <https://doi.org/10.23887/jkh.v6i2.28101>
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнародний документ ООН від 13.12.2006 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
8. Arstein-Kerslake A., Black J. Right to legal capacity in therapeutic jurisprudence: Insights from critical disability theory and the convention on the rights of persons with disabilities. *International Journal of Law and Psychiatry*. 2020. Vol. 68, 101535

Muzychuk M. V. Transformation of the legal paradigm of protection and protection of the rights of persons with disabilities

The article analyzes the change in legal paradigms of protection and protection of persons with disabilities in a modern democratic, legal society.

The author states that the growing awareness of society regarding human rights requires increased attention to the needs of people with disabilities, ensuring their rights to equal opportunities in all spheres of life, which is the main requirement of legal reality and social progress.

It is proven that environmental problems, demographic changes, social problems, virtualization of space, a rapid increase in mental workload cause an increase in the number of persons with disabilities around the world. It is necessary to ensure their right to a full life in conditions of inclusive social reality by legal and social-state means. To do this, it is necessary to harmonize national standards and approaches to modern progressive standards.

It is indicated that technological advances and the updated system of existence determine positive and destructive threats for the studied group of legal subjects, because the development of medicine, the latest biotechnologies, artificial intelligence in the medical field helps to improve the lives of many people with health problems, along with this discrimination receives new additional circumstances, since people with disabilities remain outside the labor market, the sphere of education and there is a significant gap in access to progressive means.

It is motivated that an inclusive society, the declaration of humanism and equality as principles of political and legal life of society requires updating approaches to understanding the legal status of people with disabilities, the eradication of public understanding and legal interpretation of representatives of this group as socially impoverished legal subjects who need help, compassion and social support. Equality, respect, non-discrimination and the creation of conditions for the proper implementation of their rights by people with disabilities are a significant factor in the new legal paradigm.

This new conceptual approach assumes the understanding that society does not grant the studied group certain privileges, but creates guarantees for understanding their uniqueness, demand for society, and preserving their value as a representative of the human race and a significant legal identity.

Key words: *disabled person, discrimination, health care, social protection, human rights, legal ideology, inclusiveness, democratic state.*